

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Шостак Оксани Григорівни
«Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних
північноамериканських письменників корінного походження»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук
зі спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн**

Перші десятиліття ХХІ століття і особливо останні роки позначені наполегливою деконструкцією євроцентричного канону світової літератури, не лише на рівні академічних дискусій, а й у системі університетського викладання світової літератури. Переформатування канонів, звичайно, є перманентним процесом, але глобалізація літературного канону сьогодні набуває якісно нового масштабу та широти. Рушійним загальнокультурним стимулом таких змін можна вважати, за всієї його неоднозначності, мультикультуралізм з його впливом на культурну динаміку та уявлення про національну та культурну ідентичність. Ще більшою мірою, транскультуралізм, скерований на визначення спільних інтересів та загальних цінностей крізь культурні та національні кордони, сприяє конструюванню, на нових засадах, більш глобалізованого літературного канону. Важливо, що українські вчені неодноразово звертались до означеного кола проблем, що свідчить про суголосність вітчизняної науки найбільш актуальній проблематиці світового літературознавства. Про рух канону, характер його динаміки неодноразово писала проф. Денисова Т.Н., зазначаючи, що сьогодні аксіомою має бути принцип діалогічності культур, «не канонічні війни, а природне “прирощення”, не за принципом доповнення до класичного взірця, а за розробленою в наш час системою різного типу художньої свідомості». Суголосними є твердження проф. Висоцької Н.О. про «мультикультурний» поворот і, як наслідок, «вибух» канону, що спричиняють необхідність узгоджувати традиційну естетичну теорію та новочасний культурний плюралізм, опановувати духовний континуум та мистецькі конвенції інших культур.

В окресленому контексті дисертаційна робота Оксани Григорівни Шостак, присвячена унікальному художньому феномену – творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження – є актуальною, надзвичайно докладною розвідкою, що пропонує нові можливості розуміння взаємин між меншинами і домінантною культурою та обґрунтовує місце творів корінних письменників та їхнє системне «осягнення передусім, у руслі художності й вагомості в літературному каноні США і Канади» (стор. 14). Теоретичним лейтмотивом роботи виступає національна ідентичність, і дослідниця досягає успіху в розбудові та обґрунтуванні її моделі, підсумовуючи, «величезний культурний і духовний досвід, накопичений аборигенними народами» фактично з «часів самоусвідомлення себе як окремих етнічних груп» (а/р, с.1). На мою думку, в основі цієї моделі має знаходитись також пошук досить крихкої рівноваги між значенням культурних традицій корінних народів і впливом цивілізаційних досягнень США і Канади, адже саме «західний» мультикультуралізм створив можливості для виходу цієї літератури на світову арену і сприяв розвитку толерантного ставлення і вивчення корінних культур в цілому.

Відтак, мета і завдання дисертації – «окреслити цілісну теоретичну й емпіричну модель різнорівневого функціонування концепту національної ідентичності у творах американських та канадських авторів корінного походження, продемонструвати стадії становлення й розвитку літератур північноамериканських індіанців» тощо – увиразнюють новизну дисертаційної роботи Оксани Григорівни Шостак, тоді як аналіз багатьох художніх та літературно-критичних творів письменників корінного походження (Н.С. Момадей, Л. М. Сілко, І. Брокер, С. Паувер, Д. Глансі та інш.) завдає масштаб «комплексного дослідження сучасного стану літератур корінних народів Північної Америки як складової американського та канадського корпусу літературних творів й феномену культури» (с. 16).

Дисертація має чітку, збалансовану структуру, яка націлена на всеосяжне виконання завдань роботи за сформульованою у вступі (в якому, зазначу, дотримано всі формальні вимоги) стратегією дослідження, заснованою «на потребі без упереджень описати явище автохтонної літератури або навіть літератур», і «довести, що національна ідентичність є вагомим важелем у творчості письменників корінного населення» (стор. 13).

Відповідно, перший розділ дисертації «Проблемні аспекти формування національної ідентичності корінних народів Північної Америки», найбільший в роботі, Оксана Григорівна присвячує історико-культурним аспектам дослідження і послідовно відтворює полеміки навколо спроб окреслити ідентичність корінних народів, які розпочалися наприкінці ХХ століття, подає короткий історичний нарис політичних взаємин регіону Північної Америки та паніндіанського руху, що оприявнив становлення політичної складової ідентичності корінних спільнот. О.Г. Шостак добре вдалося передати масштабність та проблематичність процесу становлення ідентичності, в якому прихід «Чужого» зіграв одну з вирішальних ролей. В результаті, як слушно пише Оксана Григорівна, «корінні народи мають жити із відчуттям травми», усвідомлювати «що вони завойовані» (стор. 91). Розмірковуючи про вагомість просторової ідентичності (підрозділ 1.6), дисертантка доходить висновку, що «належність до конкретного простору, землі та її ландшафту» фундує національну ідентичність цих народів (стор. 169). Варто додати, що «проблема «чужості» на власній землі» (стор. 91) є тим травмуючим фактором, що лежить у підвалинах ідентичності цих народів.

Дослідницька програма другого розділу «Специфіка критичного оприявнення національної ідентичності в літературі народів Північної Америки: витлумачення та рівні взаємодії» складається з окреслення історичного розвитку індіанської літератури та становлення її жанрової системи (підрозділ 2.1)¹ і формування літературної критики в

¹Зокрема, Оксана Григорівна слушно пише про перший індіанський роман Джона Роллінга Ріджа, який написаний про відомого мексиканського бандита, і, як кажуть дослідники, ілюструє, наскільки корінна література ХІХ століття цікавилася іноземними подіями епохи. Зауважу

другій половині ХХ століття (підрозділ 2.2). Зокрема, звернення до праць Луїса Оувенса, знаного романіста і літературного критика, професора англійської літератури і літератури корінних народів, дає Оксані Григорівні підстави проаналізувати рецептивний потенціал індіанської літератури, серед читачів якої – представники культури автора твору, інші індіанці, чії культурні традиції відрізняються від авторової культури і неіндіанці (стор 208-209). Наступні підрозділи (2.3 і 2.4) логічно доповнюють і увиразнюють особливості індіанського варіанту критичної історії та теорії, зокрема, в аспекті застосування постколоніальної критичної думки і постмодерністських теорій. В цьому розділі привертає увагу аналіз літературно-критичної ситуації на початку ХХІ століття, який демонструє добру обізнаність авторки із сучасними дискусіями про «важливість виявлення специфіки літературних творів кожної з сучасних націй» (стор. 233), чи іншими словами, можливість «єдиної універсальної естетики для всіх корінних народів» (стор. 239). Як висновує авторка, «корінна критика не має узагальненої теоретичної матриці» (стор. 266). На нашу думку, для критики постколоніального періоду це закономірність, так само як одночасний розвиток критичного націоналізму і космополітизму.

Концепція третього розділу дисертації «Минуле й сучасність у прозі корінних жителів Північної Америки: пам'ять, традиція, сьогодення» розкриває особливості художньої реалізації історичного дискурсу в сучасній індіанській літературі. Аналізуючи низку творів американських письменників – Наварра Скотта Момадея, Луїз Едріч, Леслі Мармон Сілко, Ігнатії Брокер, канадця Джозефа Бойдена та інших – О.Г. Шостак подає збірний образ історії, минулої і сучасної, крізь призму низки наскрізних для цієї роботи ідейних мотивів, важливих для розуміння ідентичності представника корінних народів: це ідея всеєдності в романі Сілко «Сади у дюнах», християнські мотиви, біблійна символіка і образність у творах Едріч, міфопоетична образність – Священне коло в романі Брокер «Жінка нічного польоту» і образ монстра віндіго в

лише, що правильна назва твору «Життя і пригоди Хоакіна Мур'єти...» і вперше виданий він 1854 року.

Момадея і Сілко та образ індіанця – аутсайдера в світі білих людей у творах Джеймса Велча. Науково виваженими вважаю роздуми дисертанти про образи природи як складової світоглядного і художнього коду корінних жителів Північної Америки (підрозділ 3.6), а також про «своєрідний літературний регіоналізм» (підрозділ 3.7, стор. 346), який дає змогу простежити автохтонні реалії конкретного народу.

Вкрай важливим ракурсом, який висвітлює дисертантка в розділі, є невід’ємність минулого і сучасності в романах Бойдена. Йдеться про діалогічність з усталеними традиціями та науковою думкою Канади, коли, як пише авторка, історичний процес можна уявити як комунікацію між соціумом і індивідом, державою й історичною долею гуронів і французів у сучасній Канаді (стор. 271). До аналізу роману «Оренда» Бойдена виникає наступне питання: оскільки в підрозділі зустрічаються поняття «історичний роман», «історіографічний роман», «історіософський текст» (стор. 267, 271), варто уточнити жанрову характеристику цього твору. Також, на мій погляд, сама фігура автора викликає, так би мовити, «постмодерністську» невпевненість, адже дослідники з числа корінних народів неодноразово заявляли, що Бойден не має права виступати від їхньої спільноти (зокрема, Хорхе Барреда дослідивши генеалогічне дерево Бойдена, встановив відсутність корінних предків письменника). Сам Бойден стверджує, що він – «біла дитина з місцевим корінням».

Цілком слушний ракурс дослідження сучасної прози письменників-індіанців представлений в четвертому розділі «(Пост)модерністські трансформації літератури корінних народів: витлумачення й рівні взаємодії», де задекларовано спробу окреслити елементи постмодерністської поетики творів корінної літератури Північної Америки. Суттєвою складовою розділу можна вважати аналіз тілесності і моделей тілесної поведінки в першому романі Бойдена «Триденний шлях» (підрозділ 4.1). Зокрема, аналіз любовного зв’язку героїні роману Ніски, дівчини із травматичною долею з народу крі, і її партнера француза, супроводжується роздумами про фемінність і маскулінність, про жіночу і чоловічу тілесність, відповідно, представниці підкореної народності і колонізатора. В узагальненнях до аналізу, на мій погляд, задіяні певні

ідеологічні структури: «Тілесність француза, – пише О.Г Шостак, – імплікує європейську імперську модель: він завойовник навіть коханні, кохати заради кохання він не може» (стор. 382). Але ж сама Ніска шукає цей досвід, про який автор пише, що «народ крі аж ніяк не сором'язлива нація», тому можливо, тут складніший комплекс проблем, ніж імперськість усіх, хто не належить індіанцям? Так само, стосовно твердження «імперська постмодерністська тенденція спрямована проти зміцнення національного характеру» (стор. 384), хотілося б запитати як імперський тип мислення може поєднуватись із постмодерністським?

У розділі привертає увагу аналіз іронічного кітчю, який, як твердить О.Г. Шостак, є «надзвичайно суголосним духу національної індіанської культури» (стор. 441), а також літературознавчий аналіз інтертекстуальності сучасних романів. Переконаливою, зокрема, є інтерпретація роману Оувенса «Найгостріший зір», в якому, як зазначає авторка, крізь авторське тлумачення хрестоматійних американських творів «постає образ білої культури, як її розуміють колонізовані народи Північної Америки» (стор. 406). Разом з тим, літературознавчий аналіз супроводжується однозначними твердженнями про американське суспільство, в якому побутує зверхність однієї раси над іншою (стор. 405). На мою думку, така характеристика не накладається на сучасну Америку й американців, в Канаді, наприклад, мультикультуралізм є офіційною ідеологією з 1970-х років. До того ж, пояснювати «приховані расові стереотипи» мускулінною біблійною образністю і богообраністю білих людей означає їх увічнювати, хоча сьогоднішні антирасистські соціальні рухи свідчать про протилежне.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що текст монографії Оксани Григорівни Шостак підтверджує актуальність обраної проблематики, а в особі дослідниці українське літературознавство здобуло не лише спеціаліста з цієї унікальної літератури, а й речницю і захисницю індіанської культури (я б додала з позицій «індіанського націоналізму»).

Одночасно, дисертація створює й простір для дискусії, що супроводжує кожне серйозне дослідження. Передусім, виникають питання до методологічного апарату дисертації, який базується на класичних методах історико-літературного та історико-

культурного аналізу, біографічному методі, феноменологічному і герменевтичному підходах, що, цілому відповідає меті та завданням цієї роботи. На мій погляд, виділення студій ідентичності (identity studies) як основної методологічної перспективи дослідження сприяло б чіткішому увиразненню предикату «бути корінним жителем Північної Америки» та його художнім реалізаціям, а також дозволило б вписати поняття національної ідентичності в систему класифікацій та конфігурацій ідентичності, виявити особливості ідентифікації та самоідентифікації індіанців. «Особливості сприйняття ідентичності корінних народів» (стор. 13) варто було б проаналізувати з погляду рецептивної критики і особливо імагології, що дало б підстави чіткіше охарактеризувати як образ представника домінуючої культури в творах корінних письменників («власний образ «білої людини»», стор. 12), так і узагальнити сприйняття індіанців домінуючими культурами. Вважаю, що імагологічний підхід відповідає змісту окремих підрозділів (зокрема, 1.5 і 3.8) та міг би змінити певні ключові акценти цієї дисертації. Наприклад, у Висновках, Оксана Григорівна стверджує, що «біла культура, базуючись на переконанні у власній вищості, уже створила й продовжує штампувати низку стереотипних образів... За допомогою мистецтва відбувається тонке, але неминуче, маніпулювання людськими уявленнями...» (стор. 462). Серед тих, хто застосовував «білу ідеологію» з її баченням «індіанця як маргінального члена американського суспільства» (стор. 462) названі і Ф. Купер, який одним з перших створив контрастні (і позитивні, і негативні) образи індіанців, привернув увагу до зникнення цілих племен, і практично започаткував тему міжкультурного діалогу між корінними жителями і європейськими переселенцями, і Волт Вітмен – поет-філософ, демократ, який із симпатією ставився до людей усіх професій, віросповідань і кольору шкіри, і Г. Мелвіл, і М. Твен. Тому, передусім, варто взяти до уваги, що твори названих письменників дають змогу об'єктивно простежити поетику інонаціональної образності в художній літературі та особливості стереотипного мислення авторів як представників іншої культури, адже як пише проф. Наливайко Д.С., «в

художній літературі образ чужого нерідко нівелюється настільки, що втрачає автохтонні риси». Зауважу, що твердження про Купера, який ілюструє «вигаданий євроамериканською цивілізацією міф про індіанців, які вимирають», значно спрощує ідейний зміст творів письменника.

Також, оскільки, дисертація має міждисциплінарний характер і скерована на вивчення корінних етнічних груп, продуктивною для даного дослідження вважаю методологію культурної антропології, окремі елементи та принципи якої авторка застосовує (Розділ 1), але чомусь не прописує.

Другий комплекс проблем стосується термінологічного апарату роботи. Говорячи про національну ідентичність, Оксана Григорівна вживає поняття «корінні нації», «аборигенні нації», «індіанська цивілізація» тощо. Чи означає це, що кожне із сотень племен, що проживають на території США і Канади можна називати нацією? На мій погляд, в роботі йдеться про етнокультурну ідентичність індіанців чи корінну ідентичність, домінантні риси якої виокремлено у висновках (стор. 467). Тобто поняття «національна ідентичність корінного населення Північної Америки» є серйозним викликом і потребує окремого розгляду понять «нація» і «цивілізація». Ще одна проблема стосується наскрізної ідеї монографії О.Г. Шостак про практично тотальне заперечення письменниками євроцентричної культури через проголошення «іншої» універсальності. І авторка послідовно її доводить аналізом змістового рівня творів. Але література корінних народів використовує естетичні можливості та літературні надбання західної культури. Можливо, все ж таки продуктивним є шлях моделювання цієї літератури як результату міжлітературного синтезу, і тому варто говорити про транскультурну модель англомовної індіанської літератури, в якій індіанські культурні коди, а також ментальність і психологічні особливості синтезовано в європейські художні форми?

Виникають питання й до стилю наукової аргументації цієї роботи. В тексті досить часто зустрічаються цитати, які не здобувають коментаря авторки. Наведу приклад, що безпосередньо стосується, на мій погляд, концептуальної рамки

дослідження ідентичності корінних американців. Розмірковуючи про поняття «Свій»/«Чужий» у формуванні ідентичності, Оксана Григорівна пише про привласнення «білою» спільнотою ідентичності Іншого, моду на «інакшість» (ідея М. Тлостанової), образливе комерційне брендуння символів корінної культури і вводить, але не пояснює цитату з праці М. Тлостанової про «концепцію транскультурації, культурний полілог, взаємодію культур, що ... є своєрідною спробою пошуків виходу із ситуації постмодерну» (стор. 73). Тому, в продовження попереднього питання хотілося б дізнатись позицію дослідниці щодо мультикультуралізму і транскультуралізму як контексту сучасної індіанської літератури, адже поряд із стереотипами мультикультурної рекламної індустрії існують й ідеали мультикультуралізму, а транскультурний діалог взагалі, на мій погляд, відповідає ідейним інтенціям цієї літератури.

Ще один приклад. Окреслюючи смислові складності поняття «індіанець», неприйнятність характеристик на зразок «дикий» в аналізах художніх образів індіанців, що засвідчує інтелектуальний расизм літературознавчої критики, авторка одним реченням стверджує: «Знана дослідниця Т. Денисова допустила помилку у своїй «Історії американської літератури ХХ століття», говорячи про вмираючу індіанську літературу» (стор. 12). Оскільки конкретного посилання на сторінку Оксана Григорівна не подає, хотілося б звернути увагу на те, що професор Денисова Т.Н. однією з перших окреслила сучасне бачення відкритості, вітальності та процесуальності канону американської літератури і, хоча й коротко, але містко сформулювала вагомість індіанської літератури, зазначивши, що вона неабияк вплинула розвиток США, відтак «набуває легітимності думка, що відлік американської культури слід починати саме від індіанської, від тих, хто жив на континенті до Колумба» (Денисова, 2002, стор. 301, 2012, стор. 410). Творчість С.Н. Момадея названо класикою американської літератури. В цілому ж, періоди занепаду і розквіту літератур можуть окреслюватись по-різному, виходячи з різних факторів літератури і культури.

Окреслені питання покликані активізувати дискусію й зовсім не применшують позитивного враження від тексту монографії О.Г. Шостак.

Результати цього історико-літературного дослідження, представленого в достатній кількості статей, надрукованих у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях, мають науково-практичне значення для подальшого вивчення сучасної літератури США і Канади, пропонують багато ідей для широкомасштабних історико-літературних та компаративістичних досліджень, відтак видаються цікавими не лише для літературознавців, а й істориків та культурологів. Автореферат повністю відображає зміст дисертації.

Сказане обґрунтовує висновок про те, що подана до захисту дисертація відповідає п.п. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка Оксана Григорівна Шостак заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн.

Доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Підпис О.Т. Бандровської підтверджую
Вчений секретар ЛНУ імені Івана Франка

